

КОНЦЕПЦІЯ ЛІНГВОСАМООСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті обґрунтовано доцільність розширення рамок вищої професійної іноземної освіти за рахунок самоосвіти. Сформульовано концепцію лінгвосамоосвіти майбутніх учителів іноземних мов, охарактеризовано її основні положення, а також визначено підходи та принципи організації лінгвосамоосвітньої діяльності.

Ключові слова: лінгвосамоосвіта, суб'єктність, самоактуалізація, концепція, підходи, принципи.

В статті обґрунтовано цілесобразність розширення рамок вищого професійного іноземного освіти за рахунок самоосвіти. Сформульована концепція лінгвосамоосвіти майбутніх учителів іноземних мов, охарактеризовано її основні положення, а також визначено підходи та принципи організації лінгвосамоосвітньої діяльності.

Ключевые слова: лінгвосамообразование, субъектность, самоактуализация, концепция, подходы, принципы.

In the paper the appropriateness of broadening the scope of higher professional foreign language education by means of self-education is substantiated. The conception of future foreign language teachers' linguistic self-education is formulated and its basics are characterised. In accordance with the conception the approaches and principles of organising linguistic self-educational activities are defined.

Key words: linguistic self-education, subjectness, self-actualisation, conception, approaches, principles.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції цивілізаційного розвитку зумовлюють необхідність істотної модернізації вищої освіти в нашій державі, зокрема щодо узгодження її змісту і сутності з нормами єдиного освітнього простору. Сьогодні все більш очевидним стає значне прискорення процесів у всіх сферах людської діяльності: швидкі темпи оновлення наукових знань у зв'язку зі становленням глобального інформаційного суспільства; розширення можливостей міжкультурного спілкування та співробітництва, що підвищує значущість вивчення іноземних мов; зростання цінності висококваліфікованого людського капіталу з новим, інноваційним стратегічним типом мислення, зі сформованою готовністю до гнучкого пристосування та мінливих умов, викликаних черговою зміною історичних епох – від індустріальної до постіндустріальної інформаційної. З огляду на це, цілком зрозуміло, що традиційна («знанцева») концепція вищої освіти, орієнтована на надання студентам готових знань, обсягу яких ще не так давно цілком вистачало для успішної професійної

самореалізації, сьогодні вже не є гарантією досягнення майбутнім фахівцем вершин майстерності, а отже, й одержання диплома з відзнакою студентом-відмінником, який «на зубок» вивчив увесь програмний матеріал, уже не може вважатися основним показником освіченості. Більше того, нині стрімко втрачає свою актуальність «компетентнісна» освітня модель, що знаходилася у фокусі численних наукових розвідок, особливо на рубежі ХХ та ХХІ століть, провідною ідеєю якої було відхилення від озброєння студентів здебільшого теоретичними знаннями, відірваними від практики, а натомість відпрацювання з ними набору уніфікованих прикладних умінь та навичок, що проголошувалося запорукою їх вільної орієнтації у професійному середовищі.

Варто відзначити, що такий своєрідний концептуальний глухий кут, в який зайшла сучасна система вищої професійної підготовки, зокрема й учителів іноземних мов, потребує рішучих кроків, найбільш ефективним з яких, на наш погляд, є забезпечення умов для поступового переходу від переважно інституційного формату вивчення іноземної мови до лінгвосамоосвіти. При цьому слід зробити наголос на тому, що в даному випадку йдеться не про спробу організації революції в освіті з підривом її основ, а виключно про доповнення змісту стандартних навчальних програм (як правило, з обмеженими рамками через нестачу аудиторних годин), проведенням принаймні факультативних занять із формуванням готовності студентів до неперервної лінгвосамоосвіти, що передбачало б сприяння розвитку їх суб'єктності й цілісного «Я»-образу; усвідомленню цінності й об'єктивної необхідності постійного самовдосконалення; виникненню внутрішнього прагнення та формуванню здатності до цілеспрямованої автономної роботи з підтримки досягнутого за період навчання у ВНЗ рівня володіння іноземною мовою, а також із поглиблення та розширення фахових знань за допомогою стратегій лінгвосамоосвітньої (ЛСО) діяльності; розвитку вмінь будувати власну освітню траєкторію, працювати зі значним обсягом професійно значущої інформації тощо. Зазначимо, що таке бачення сутності процесу формування майбутніх педагогів видається нам оптимальним не лише у зв'язку з відповідністю вимогам часу, а й із міркувань щодо особистісної відповідальності представників цієї професії за навчання та виховання наступних поколінь учнівської молоді, носіїв уже нових цінностей, які будуть так само сумлінно працювати на користь процвітання своєї Вітчизни.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання щодо створення концепції оновлення існуючої системи вищої освіти в Україні знайшли своє відображення в працях Ф. Андрушкевич, С. Ботезат,

І. Каленюк, О. Кукліна, М. Степко та ін. Перспективи модернізації процесу іншомовної підготовки розглядалися В. Гаманюк, Р. Гришковою, С. Ніколаєвою, Н. Хорошиловою. Підходи та принципи викладання іноземних мов на сучасному етапі аналізувалися І. Гіренко, О. Ніколаєнко, В. Токмань, Р. Мартиноюю. На пошуку шляхів вирішення проблеми самостійного вивчення іноземної мови зосереджувалася увага в роботах М. Беспалої, С. Заскалетої, О. Негриводи, Н. Ушакової та ін. Однак ані лінгвосамоосвіта майбутніх учителів іноземних мов як педагогічний феномен, ані специфіка розробки її концептуальних засад не були предметом вивчення вітчизняних учених, що й послугувало поштовхом для вибору нами даного напрямку дослідження.

Мета статті – сформулювати концепцію лінгвосамоосвіти майбутніх учителів іноземних мов та охарактеризувати її елементи.

Виклад основного матеріалу. Побудова навчального процесу з іншомовної підготовки на принципах індивідуалізації, диференціації, варіативності, суб'єктності та автономності відкриває значні дидактичні можливості для формування активної, творчої, самокерованої особистості вчителя ХХІ століття, справжнього знавця своєї справи, який володіє не лише комплексом фахових знань, умінь та навичок, а й методологією самостійної організації власного навчання як у межах академічного етапу освіти, так і після його завершення. Безумовно, розгляд якості освіти під таким кутом обумовлює доцільність концентрації зусиль на пошуку й упровадженні в освітню практику адекватних підходів і концепцій, що стало б підґрунтям для вирішення проблеми розвитку вітчизняної системи лінгвосамоосвіти. І дійсно, в сучасному багатогранному та багатофакторному світі концептуальне осмислення різноманітних аспектів педагогічної діяльності набуває рис одного з найбільш конструктивних принципів побудови дидактичних теорій і методик з їх утіленням у практику викладання іноземних мов.

Системоутворюючою категорією нашого дослідження є «концепція лінгвосамоосвіти майбутніх учителів іноземних мов», що походить від її родової категорії «педагогічна концепція». В узагальненому вигляді, відповідно до специфіки даної роботи, педагогічну концепцію ми розуміємо як систему поглядів на природу й закономірності тих чи інших педагогічних явищ [3; 6; 7]. У світлі такої інтерпретації концепцію лінгвосамоосвіти можна розглядати як комплекс ключових положень, які достатньо повно та всебічно розкривають сутність, зміст і особливості лінгвосамоосвіти як педагогічного явища. Означена концепція ґрунтується на уявленні про те, що лінгвосамоосвіта одночасно є і процесом, і результатом постійної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників, які в сукупності впливають на розвиток особистості. Означена теза може слугувати відправною точкою для встановлення як об'єктивних, так і суб'єктивних цілей лінгвосамоосвіти, які, з одного боку, визначаються соціальним замовленням, що конкретизується в державних нормативних документах і кваліфікаційних вимогах до випускників педагогічних ВНЗ, а з іншого, – необхідністю орієнтування студентської молоді на невпинне особистісне самовдосконалення й професійне зростання, які поступово мають стати

сенсом їх життя. Як бачимо, останній пункт співвідноситься з попереднім на рівні причинно-наслідкового зв'язку, оскільки, фактично, є його логічним продовженням. Таким чином, ключова ідея, покладена нами в основу концепції, відповідає стратегічній меті освітньої політики України, що передбачає створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина, а також виховання покоління, здатного навчатися впродовж життя та готового ефективно працювати на користь країни задля зміцнення її позицій на світовій арені [5, с. 4].

Із вищевикладеного зрозуміло, що головним завданням вітчизняної системи освіти є вирішення нагальних проблем, які стоять перед сучасним суспільством, зокрема забезпечення сприятливого клімату для безперешкодної самоактуалізації всіх без винятку студентів; формування особистості, яка за своїм світосприйняттям відповідає б потребам і перспективам подальшого становлення громадянського суспільства, мала б достатній адаптаційний потенціал, що уможливив би її вільну орієнтацію в динамічних умовах професійного оточення, відзначалася б наявним у ній потягом до реалізації активних дій щодо перманентного самотворення, морально готовою до здійснення вибору оптимальних шляхів розв'язання широкого спектра різнопланових завдань у різних контекстах суспільного буття, яка б володіла сучасними способами комунікації тощо. Все це в комплексі утворює фундамент пропонованої нами концепції неперервної лінгвосамоосвіти майбутніх учителів іноземних мов.

Отже, можемо сформулювати провідне положення концепції, що полягає в переосмисленні стрижневих орієнтирів традиційної іншомовної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті входження людства до постіндустріальної епохи в питанні актуалізації принципу «освіти через усе життя», який поступово має витіснити поки що домінуючий принцип «освіти на все життя», що був притаманний означеному періоду; у створенні сприятливих передумов для випереджувального навчання на основі лінгвосамоосвіти, що має стати визначальним вектором у професійному житті сучасного спеціаліста, пристосованого до ефективного функціонування в час постійної невизначеності й швидкоплинності соціальних процесів, який уміє вибудовувати лінію своєї діяльності та поведінки на базі «проективної детермінації майбутнього» [1, с. 68], має у своєму арсеналі безліч можливих методів нестандартного, творчого вирішення тих чи інших нештатних ситуацій професійної взаємодії, і, звісно, сформовану готовність до лінгвосамоосвіти впродовж усього життєвого шляху.

Генеральною спрямованістю педагогічного процесу в рамках концепції є забезпечення умов для формування вторинної мовної саморозвивальної особистості, а отже, основна група суперечностей, подолати які й покликана наша концепція, включає протиріччя між природним прагненням студента до автономності в рішеннях і діях щодо покращення своєї іншомовної компетентності та відсутністю в нього відповідних знань, умінь, навичок і досвіду лінгвосамоосвітньої діяльності; між об'єктивними вимогами щодо доцільності та своєчасності переведення академічної парадигми з надання готових знань з іноземної мови на рейки лінгвосамоосвіти

та існуючою системою іншомовної підготовки, що здебільшого має репродуктивний характер.

Підґрунтям педагогічної концепції, що розробляється, виступають теорія побудови самоосвітньої діяльності студентів та відповідні дослідження в цій галузі; дані наукових розвідок у сфері методології застосування таких дидактичних підходів, які б стимулювали активність суб'єктів навчання в реалізації означеної діяльності; основи теорії і методики іншомовної самоосвіти.

Центральними факторами, що визначають необхідність створення концепції, є: тенденції розвитку сучасного суспільства, зокрема в площині глобалізації та інформатизації; повсюдні інтеграційні процеси в науковій та освітній галузях; відкритість освіти; необхідність формування особистості фахівця з автономним мисленням, адекватним та самокритичним ставленням до своїх потенційних можливостей, із цілісною картиною світу, чітким уявленням про загальний порядок речей у світі, а також неупередженим і тверезим поглядом на будь-які події навколишньої дійсності.

Концептуальним обґрунтуванням важливості розробки системи лінгвосамоосвіти майбутніх учителів іноземних мов у сучасних реаліях слугує розгляд даного педагогічного явища в інтегральній сукупності методологічних, теоретичних та емпіричних засад і базується на визнанні пріоритету розвитку, саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації особистості як провідної мети сучасної вищої професійної освіти в Україні.

Теоретико-методологічним завданням, що підлягає вирішенню в рамках пропонованої концепції, є надання змістовного, поглибленого та конкретизуючого уявлення про: лінгвосамоосвіту майбутніх учителів іноземних мов, яка покликана стати переважальною формою пізнання як у процесі іншомовної підготовки у ВНЗ, так і в подальшій професійній діяльності, механізми, форми й види ЛСО діяльності; шляхи інтенсифікації ЛСО діяльності студентів та організації й самоорганізації означеної діяльності в системі формальної освіти; її взаємозв'язок із неперервною самоосвітою як найвищою формою освіти; роль і функції педагога в ній.

Методологічну базу концепції складають гносеологічні та загальнонаукові імперативи, а також дидактичні підходи до дослідження самоосвітніх процесів. Багатоманітність у нашому дослідженні наукових підходів, віднесених до того чи іншого атрибуту лінгвосамоосвіти, має логічне й об'єктивне пояснення. Процес навчання у вищій школі є цілісною системою, в якій усі складові – студент, викладач, цілі, завдання, зміст, організаційні форми, методи, засоби тощо – тісно пов'язані як між собою, так і із зовнішніми об'єктивними чинниками – соціальними вимогами до рівня підготовки майбутніх фахівців на сучасному етапі історичного розвитку суспільства, різноманітними прийомами праці та ін. У зв'язку з цим висувається вимога докорінної перебудови системи іншомовної підготовки вчителів іноземних мов і розробки програм нового покоління, принципово відмінністю яких слід вважати орієнтацію на оволодіння студентами стратегіями ЛСО діяльності, що забезпечить базу для: процесу лінгвосамоосвіти; конструювання цілісної системи оволодіння іноземною

мовою; створення передумов для вибудовування студентами власного освітнього маршруту; всебічного особистісного розвитку кожного з них. Це дасть змогу, спираючись на традиції вітчизняної педагогічної школи та враховуючи педагогічно-цінний досвід провідних країн світу в галузі іншомовної освіти, здійснити реальний перехід на нову педагогічну парадигму, засновану на принципово нових цінностях, серед яких варто виокремити такі: нова філософія взаємодії зі студентами, вміння бачити в кожному з них особистість, інший підхід до питань ієрархії, наприклад, замість звичного для багатьох педагогів авторитарного знеособленого формулювання задачі «Ви маєте вивчити та відтворити...», слід використовувати більш м'який варіант «Ми Вам допоможемо оволодіти...», що більше відповідає сучасним вимогам; нове розуміння сутності освіти: цілі самоосвіти мають домінувати над освітніми, а діяльнісний підхід заміщує традиційний, спрямований на надання суб'єктам навчання готових знань; студенти з пасивних реципієнтів інформації перетворюються на активних діячів, самостійно конструюючи власне навчання відповідно до принципів конструктивізму.

Основним підходом, що найбільш повно відповідає всім вимогам, які висувуються до процесу лінгвосамоосвіти майбутніх учителів іноземних мов, є системний, що характеризується як зовнішньою, так і внутрішньою цілісністю. Зовнішня цілісність проявляється в інтеграції таких об'єктивних факторів, як суспільні вимоги, що визначають цілі, завдання, зміст, результати лінгвосамоосвіти, а також контекст, у межах якого вона реалізується. Схематично процес лінгвосамоосвіти можна представити у вигляді континууму: контекст – мета – завдання – зміст – продукт. Внутрішня ж цілісність полягає в злитті суб'єктивних чинників – мотивів, способів, особистісних характеристик (зокрема інтелектуальний потенціал, мову, знання, вміння, навички, досвід студента), а також результатів лінгвосамоосвіти, які можна зобразити у формі логічного ланцюжка: мотиви – способи – результати.

Використання цілісного підходу до дослідження лінгвосамоосвіти майбутніх учителів іноземних мов дозволяє вивчати й аналізувати її як цілісну систему розвитку та саморозвитку всіх сфер особистості студента.

Діяльнісний підхід дає змогу розглядати процес лінгвосамоосвіти як оволодіння студентами стратегіями, техніками та технологіями ЛСО діяльності відповідно до логіки цілісності всіх основних елементів такої діяльності, а саме: потреб, мотивів, цілей, завдань, дій, операцій, способів регулювання, контролю, аналізу та корекції досягнутих результатів; уможливує розширення уявлення про психологічні механізми ЛСО діяльності, а також встановлення особливостей її структури й виявлення потенційних чинників забезпечення продуктивності. До цього слід додати, що реалізація діяльнісного підходу передбачає обов'язкову спеціальну роботу щодо забезпечення переведення студентів у позицію суб'єкта ЛСО діяльності, оскільки в контексті цього підходу під діяльністю розуміється виключно активність самокерованої особистості як діяча.

Звернення до суб'єктного підходу під час вивчення проблеми лінгвосамоосвіти обумовлено

необхідністю дослідити здатність студентів до самодетермінації, природу їх внутрішнього прагнення бути самостійним суб'єктом власної ЛСО діяльності, а також виявити чинники, що позитивно впливають на становлення суб'єктності особистості в ході лінгвосоосвіти.

Застосування акмеологічного підходу, орієнтованого на найвищі звершення в цілісному розвитку та саморозвитку людини, сприяє розумінню закономірностей поступального особистісного еволюціонування студентів у ході ЛСО діяльності, що супроводжується постійним ускладненням завдань. При чому рівень складності останніх має трохи перевищувати реальні можливості студента, апелюючи, таким чином, до його потенційних ресурсів. Результатом успішного виконання студентом подібних завдань буде усвідомлення ним цінності досягнень у самонавчанні, а також значущості щоденної наполегливої праці щодо власного самовдосконалення, що є головною детермінантою лінгвосоосвіти.

Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що комплексне використання зазначених підходів у рамках єдиної багатовимірної парадигми відкріє шлях до проведення ґрунтового дослідження з детальним вивченням усіх нюансів підготовки майбутніх учителів іноземних мов до неперервної лінгвосоосвіти в процесі організації їх тренувальної ЛСО діяльності під час навчання у ВНЗ.

Пропонована концепція лінгвосоосвіти базується на таких загальних принципах проектування педагогічних систем, як: опора на наукові рекомендації; синхронізація взаємозалежності проектування педагогічної системи; забезпечення творчого характеру проектування за рахунок надання простору для вільного генерування проектних ідей; повнота джерел ідей для проектування нової системи; колеґіальність прийняття рішень; абсолютна добровільність участі; єдність і наступність усіх складових процесу проектування; широке впровадження засобів інформаційних технологій [2; 4].

В основу концепції нами також було покладено загальнонаукові принципи детермінізму та розвитку. Перший із них характеризує каузальність, тобто дозволяє встановити обумовленість усіх явищ виявленням тих чи інших причин. У нашому дослідженні як на теоретичному, так і емпіричному рівнях аналізуються причинно-наслідкові зв'язки в плані взаємодії різних чинників та умов ЛСО діяльності. Метою такого аналізу є виявлення сильних і слабких сторін процесу цієї діяльності задля максимального уникнення будь-яких збоїв у його подальшому перебігу.

Згідно з принципом розвитку будь-які зміни мають закономірний характер, що виключає хаотичність їх виникнення навіть за наявності певних елементів випадковості й варіативності. Таким чином, стає можливим співвіднесення двох фундаментальних шляхів розвитку – еволюційного та революційного, що відкриває перед дослідником широке поле для вивчення специфіки лінгвосоосвіти з урахуванням наступності при появі якісно нових форм. Для нас означений принцип викликає наукове зацікавлення через його властивість відображати динаміку змін в особистості студента, залученого до ЛСО діяльності.

На всіх етапах процесу формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до лінгвосоосвіти слід забезпечити безперебійне функціонування механізмів самостійного цілепокладання, планування, організації, контролю, оцінки, координації та рефлексії студентами власної ЛСО діяльності, а також підтримання постійного зворотного зв'язку з викладачем, особливо на початковому етапі цього процесу, що в сукупності гарантуватиме досягнення прогнозованого результату в рамках пропонованої концепції, означеного в нашому дослідженні як «сформована готовність майбутніх учителів іноземних мов до лінгвосоосвіти».

освіти слід забезпечити безперебійне функціонування механізмів самостійного цілепокладання, планування, організації, контролю, оцінки, координації та рефлексії студентами власної ЛСО діяльності, а також підтримання постійного зворотного зв'язку з викладачем, особливо на початковому етапі цього процесу, що в сукупності гарантуватиме досягнення прогнозованого результату в рамках пропонованої концепції, означеного в нашому дослідженні як «сформована готовність майбутніх учителів іноземних мов до лінгвосоосвіти».

Висновки. Викладене вище дозволяє сформулювати такі ключові положення концепції лінгвосоосвіти: навчання основ лінгвосоосвіти й досвід ЛСО діяльності дають змогу сформувати в студентів готовність до лінгвосоосвіти впродовж життя; результативність такої діяльності залежить від ступеня індивідуалізації освітнього процесу, в основу якої має бути складено суб'єкт-суб'єктний формат педагогічної взаємодії; доведено до автоматизму вміння оперувати стратегіями ЛСО діяльності, за необхідності модифікувати їх, а також варіювати у випадку виявлення недостатньої ефективності будь-якої із них значною мірою розширює діапазон потенційних можливостей лінгвосоосвіти; в ході виконання ЛСО діяльності відбувається становлення студента як автономного суб'єкта власного саморозвитку, здатного й готового брати на себе відповідальність за будь-яке своє рішення; рушійною силою в підготовці майбутніх учителів іноземних мов до лінгвосоосвіти є їх внутрішня потреба в ній, що проявляється в прагненні до якнайповнішої самоактуалізації.

У ході подальших досліджень плануємо визначити й науково обґрунтувати найбільш оптимальні психолого-педагогічні умови для забезпечення високих темпів особистісно-професійного зростання студентів у процесі лінгвосоосвітньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во КГУ, 1998. – 321 с.
2. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем: проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения технических обучающих систем : монография / В. П. Беспалько. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1977. – 304 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко, С. Головка, С. Каверіна. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
4. Монахов В. М. Технологические основы конструирования и проектирования учебного процесса : монография / В. М. Монахов. – Волгоград : Перемена, 1995. – 260 с.
5. Національна доктрина розвитку України у XXI столітті : проект. – К. : Київська правда, 2001. – 23 с.
6. Яковлев Е. В. Педагогическая концепция : методологические аспекты построения / Е. В. Яковлев, Н. О. Яковлева. – М. : Владос, 2006. – 239 с.
7. Яковлева Н. О. Концепция педагогического проектирования: методологические аспекты : монография / Н. О. Яковлева. – М. : АТиСО, 2002. – 194 с.

Дата надходження до редакції: 9.03.2017 р.